

op zijn contextueel begrepen individuele verantwoordelijkheid genomen wordt (82).

De leedervaring en -creatie van het delict wordt dan het vertrekpunt voor het werken aan de toekomst. Herstel wordt dan een contextueel gebeuren, waarin het delict niet alléén als oorzaak maar ook als symptoom gezien wordt van een breder problematisch functioneren van de samenleving. Herstel wordt dan ook een existentieel gebeuren waarin iemand vanuit zijn begrensd en relatieve vrijheid ernstig genomen wordt, en van hieruit de plicht en het recht heeft tot verantwoordelijkheid opnemen, en hierbij zoveel bescherming krijgt als nodig en zoveel recht als hij kan dragen binnen zijn relatieve existentiële verantwoordelijkheid, en waarbij de betrokkenen het ethische recht en de plicht hebben te werken aan hun vrijheid, wat altijd doorklinkt in de bredere samenleving.

3. STEUNNETWERKEN VOOR DELINQUENTE JONGEREN. NAAR EEN BREDERE VISIE OP 'HERSTEL', Respons op Deklerck

Bas van Stokkom (83)

1. Inleiding

Johan Deklerck maakt een onderscheid tussen een formele en een informele levenssfeer. De formele heteronome levenssfeer heeft betrekking op de wereld van instituties en professies, de informele of vernaculaire levenssfeer is verbonden met ieders eigen levenservaringen. Het evenwicht tussen de twee levenssferen is volgens hem zoek geraakt: instituties en professies hebben een te groot gewicht gekregen ten koste van de informele levenssferen. De twee sferen kennen ook elk hun eigen ethiek, respectievelijk een externalistische ethiek die verbonden is met wetten, regels en reglementen, en anderzijds een internalistische ethiek waarin mensen teruggrijpen naar hun eigen levenservaringen. Het is een ervaringsethiek die onder andere gebaseerd is op het vermogen van mensen zich te binden aan het grotere geheel, en existentiële diepgang te bereiken. "Het is een ethiek die verwijderd is van iedere abstractie of theorie. Het is een ethiek van het concrete, van het hier en nu, gegroeid, gebeiteld en gepolijst doorheen levenservaringen."

Deklerck situeert nu de herstell filosofie binnen deze internalistische ethiek. De herstelbenadering gaat immers uit van de capaciteit tot zelfsturing van de mens. Wanneer mensen bij een bemiddelingsproces zijn betrokken nemen ze bewust of onbewust hun hele levensloop mee, inclusief de dieper liggende pijnervaringen zoals slachtofferschap, mislukkingen en verkeerde keuzes. Vooral tijdens de adolescentie wanneer zich snel stoornissen in de identiteitsontwikkeling voordoen, ontwikkelen zich een hele reeks pijnervaringen, gericht tegen anderen zoals bij delinquentie het geval is of juist tegen hen zelf. De kunst is weer een 'existentiële heilheid' te ontwikkelen waarvoor bemiddeling geschikt lijkt. Tijdens bemiddelingsprocessen wordt ethische zelfregulering mogelijk, op voorwaarde dat een 'authentieke ontmoeting' tussen partijen kunnen gerealiseerd wordt. Op die wijze zouden de betrokkenen hun vrijheid kunnen terugvinden. Deklerck noemt een internalistische ethiek dan ook een vrijheidsethiek.

Deklercks onderscheid tussen een formele, heteronome sfeer en een informele, zelfregulerende sfeer en de plaatsing van herstelbemiddeling daarin, sluit aan op de ontkoppeling van systeemwereld en leefwereld die de bekende socioloog Jürgen Habermas heeft gesignaleerd. De leefwereld is de horizon waartegen alle communicatieve processen zich afspelen. De leef-

(83) Bas van Stokkom werkt op het Centrum voor Ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen.

wereld wordt bestendig door permanente debatten en gesprekken, gericht op wederzijds begrip. Waar de leefwereld een beroep doet op het medium 'taal', daar handelen mensen in systeemwerelden via de media 'geld' en 'macht'. Geld en macht zijn 'onttaalde' media (84). In veel opzichten zijn systemen verworpen tot voortwoekerende gezwellen die de leefwereld steeds verder dreigen aan te tasten. Door deze 'kolonisering' worden communicatieve processen buiten werking gesteld. De dagelijkse communicatieve praktijk raakt doortrokken van eenzijdige instrumentele motieven, waardoor de leefwereld cultureel verarmt. Ook sectoren als wetenschap en recht raken opgedeeld in 'deskundologische' circuits waardoor er afstand ontstaat tussen experts en burgers. Sociale bewegingen kunnen echter tegendruk geven aan de systemen; de aandacht wordt onder meer gericht op de kwaliteit van het bestaan, gelijke rechten en participatie.

Ook binnen het strafrecht zijn systeemelementen steeds dominantier geworden, ten koste van inbreng uit de leefwereld. Volgens Judith Leest kan de bemiddelingspraktijk – net als het spreekrecht – begrepen worden als een tegenbeweging om meer communicatie binnen het domein van het strafrecht te brengen (85). Bemiddeling beoogt de omgang en afhandeling van misdaad en straf sterker te laten aansluiten bij de leefwereld. In haar termen: bemiddeling is een uitnodiging om het rechtsbeginsel van hoor en wederhoor te concretiseren en dichterbij de taal, ervaring en geleefde moraliteit van de partijen te brengen. Er wordt kritische tegendruk gegeven tegen de deskundologische macht binnen het strafrecht. Mogelijk kan aldus de instemming over gedragsnormering van jeugdigen worden vergroot. En mogelijk kan aldus het evenwicht tussen de twee sferen – leefwereld en systeemwereld – dat is zoekgeraakt, worden hersteld. De vraag is dus: hoe kunnen we die 'tegendruk' gestalte geven? Aan die vraag komt Johan Deklerck jammer genoeg niet toe. Zijn visie blijft beperkt tot wat hij de 'zelfsturende ethische logica' van bemiddeling noemt.

In deze bijdrage wordt niet zozeer gereflecteerd op de 'ethische kwaliteit van herstelbemiddeling' maar wordt eerder 'herstel' binnen een breder perspectief op de jeugdzorg en het jeugdrecht geplaatst. Betoogd wordt dat een herstelbemiddeling die beperkt blijft tot dialogen in de informele levenssfeer slechts een marginale rol kan spelen. Zou de filosofie van herstel niet tot leidraad kunnen worden genomen van het hele sanctiestelsel voor jeugdigen? Op die wijze zou de systeemwereld kunnen worden verrijkt met communicatieve processen waarin in sterkere mate de belangen en behoeften van de direct betrokkenen doorklinken. Maar de omgekeerde route is wellicht nog aantrekkelijker: zouden we de professionals die werkzaam zijn binnen de systeemwereld van de jeugdzorg en het jeugdrecht (van jongerenwerkers tot reclaseringsmedewerkers) niet kunnen uitdagen uit hun kantoren te komen om steunnetwerken rondom jonge daders te creëren? Zij zou-

(84) J. LEEST, *Een redelijk ritueel. Bemiddelen tussen strafrecht en leefwereld*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007.

(85) J. LEEST, o.c.

den hun werk sterker kunnen enten op de concrete leefwerelden van deze jongeren.

Voor ik toekom aan een schets hoe 'tegendruk' te organiseren, wil ik eerst enkele woorden wijden aan Deklercks concept van 'gewogen verantwoordelijkheid' en enkele kanttekeningen plaatsen bij zijn internalistische ethiek.

2. Doorgeschoten eigen verantwoordelijkheid

Verantwoordelijkheid kan volgens Deklerck nooit uitsluitend in de schoenen van één partij geschoven worden. Verantwoordelijkheid is een complex gegeven in de relatie tussen dader, slachtoffer en omgeving. Veel misdrijven, zegt Deklerck, zijn zo situationeel bepaald, zo uitgelokt door de omgeving, dat onduidelijk is wie nu slachtoffer is en wie dader. We dienen daarom af te stappen van een al te eenvoudige juridische classificatie van dader of slachtoffer. We zouden de complexiteit van ieder conflict of misdaad in ogenschouw moeten nemen. Mogelijke schuld wordt telkens op andere wijze verdeeld over de drie partijen, dader, slachtoffer en de bredere samenleving. Deklerck vraagt terecht veel aandacht voor de notie van 'gewogen verantwoordelijkheid'. Te vaak worden jonge daders uitsluitend zelf verantwoordelijk gehouden voor hun daden. Het absolutisme van individuele verantwoordelijkheid – 'eigen schuld dikke bult' – is heden ten dage doorgeslagen en verdient matiging. Teveel wordt geredeneerd in termen van autonome individuen, die hoe dan ook aansprakelijk zijn, ook als het om mensen in kansarme probleemgezinnen gaat.

Volgens Squires en Stephen (2005) die de Britse maatregelen tegen overlastgevende jeugd bestudeerden, waaronder de beruchte asbo's (*antisocial behaviour orders*), worden sociale problemen tot vragen van kansen en keuzes omgedefinieerd (86). Jongeren worden aangemoedigd om individuele oplossingen voor problemen te zoeken, die in werkelijkheid van maatschappelijke aard zijn. Criminogene factoren worden zorgvuldig weggedacht. Ook gebrekkig opvoeden wordt gezien als een keuze, een kwestie van zelf willen, niet als een product en stapeling van allerlei problemen. Men tracht aldus problemen van antisociaal gedrag individueel af te wikkelen (87).

Naast het beroep op eigen verantwoordelijkheid heeft een preventief soort veiligheidsdenken veel aan kracht gewonnen. In Nederland, maar ook in Belgische steden, hebben huisarrest, gebiedsontzeggingen voor hangjongeren en gedwongen opvoedingscursussen hun intrede gedaan. Risico-

(86) P. SQUIRES en D. STEPHEN (eds.), *Rougher Justice, Anti-social behaviour and young people*, Cullompton, Willan, 2005.

(87) B. VAN STOKKOM, "Regulering van antisociaal gedrag. Aanpak overlastgevende jongeren in Engeland en Nederland", *Tijdschrift voor veiligheid*, nr. 3, 2007.

beheersing en een hernieuwde behoefte aan repressie grijpen aldus op elkaar in, en schragen het huidige punitieve klimaat. Sommigen spreken in- tussen over een proactieve strafrechtspleging, een schemerig begrip waaruit in ieder geval wel blijkt dat de strafrechtelijke interventie niet meer als *ultimum remedium* of eindpunt fungeert maar juist als beginpunt van sociale ordening (88). In deze beweging 'van achteruit naar voren' zijn politie en justitie proactieve 'laatste' instanties geworden, en wordt het strafrecht een nieuwe maakbaarheid toegedicht: het moet een veilige samenleving realiseren.

Hedendaagse punitieve antwoorden lijken beleidsmatig – geheel volgens de preventieve logica – meer en meer te worden vertaald in het langer opsluiten en onschadelijk maken van veelplegers. Het belangrijkste motief voor *incapacitation* is niet vergelding, noch gedragsverandering, maar simpelweg het van straat halen en houden. Reïntegratie van jonge veelplegers wordt meer en meer als onrealistisch en steeds minder als moreel dwingend gezien.

Het cynisme dat achter deze ontwikkeling verborgen ligt, is het geloof dat straffen helpt, ver voorbij. In feite wordt van de veroordeelde niets anders verwacht dan recidive. Zonneklaar is dat deze praktijk grote kosten met zich meebrengt: het feit dat die afgeschreven groepen de klanten van morgen zullen zijn, wordt domweg verdrongen. Ook in ethisch opzicht kan men grote vraagtekens plaatsen bij de tendens steeds meer jeugdige daders in inrichtingen te plaatsen. Detentie kan – uitzonderingen daargelaten – nooit een geëigende straf zijn voor jeugdigen. Immers, opsluiten vernietigt de sociale bindingen waarvan de morele ontwikkeling van de jongere afhangt.

Uiteindelijk mikken strafrechtelijk georiënteerde vormen van handhaving teveel op een individuele 'oplossing' (de individuele sanctie), terwijl het er om gaat gemeenschappelijke normen te versterken en sociale relaties op te bouwen. We zijn meer aangewezen op samenwerking en het inspelen op gedragsverandering binnen sociale netwerken. Kortom, de kracht van communicatieve processen in de informele leefwereld zou sterker benut kunnen worden.

3. Dwang en pressie binnen de leefwereld

Voor ik daar aan toekom eerst enkele kanttekeningen bij wat Deklerck internalistische ethiek noemt. Hij noemt 'vrijheid' het sleutelbegrip van deze ethiek. Dat ligt niet altijd voor de hand. In het verleden moest herhaaldelijk vrijheid veroverd worden op informele levenssferen die gekenmerkt werden door rigide bindingen en een overmaat aan sociale controle, om nog

maar te zwijgen over ongelijkheid en achterstelling. Het recht schonk die vrijheden. Om vrijheid te kunnen beleven is dus een formele structuur van rechtsgaranties nodig. Adequater sleutelbegrippen voor hedendaagse informele levenssferen lijken mij 'wederkerigheid' en 'vrijwillige binding', hoewel ook nu sociale bindingen binnen het gezin, de familie en de buurt nog vaak de vrijheid in de weg zitten. Hoe dat ook zij, de leefwereld kan ook als onderdrukkend worden ervaren (89).

Volgens Deklerck kan een geslaagde herstelbemiddeling weer vrijheid voor de betrokkenen terug veroveren. "Het herstel drukt zich uit in een toenemende materiele, psychische en existentiële vrijheid die als gevolg van het delict door de betrokken partijen in verschillende mate teruggedrongen kan zijn." Slachtofferschap betekent dus steeds een vrijheidsverlies. In vooral geweld- en zedenzaken is dat evident, maar in lang niet alle gevallen betekent slachtofferschap een vrijheidsverlies, denk aan diefstal of vandalisme. Die ervaringen zullen eerder leiden tot onrust of frustratie. Maar ook in de context van geweld- en zedenzaken denk ik dat herstel van respect van groter belang is dan herstel van vrijheid. Het gaat er om dat mensen zelfvertrouwen ontwikkelen om een bepaalde periode af te sluiten of een deuk in hun identiteit te boven te komen, niet zozeer om het herwinnen van individuele vrijheid.

Verder veronderstelt Deklerck dat een existentieel herstel duidt op een zich verbinden met ieders levensstroom. Dat klinkt mij romantisch in de oren. Het veronderstelt een harmonieus innerlijk leven waarin behoeften, wensen en gevoelens op elkaar zijn afgestemd. Maar waarom zouden personen niet met meerdere conflicterende 'ikken' door het leven kunnen gaan zoals de psycholoog Kenneth Gergen wat provocerend heeft uiteengezet in zijn boek over het hedendaagse *saturated self*? Het moderne 'zelf' wordt bevolkt door vele stemmen; diverse 'ikken' strijden om voorrang. Die 'ikken' zouden er bij wijze van spreken uiteenlopende levensstromen op na kunnen houden. Overigens is een dergelijk 'bevolkt zelf' ook problematisch, niet alleen omdat het kan leiden tot multifrenie zoals Gergen suggereert (een soort innerlijke verlamming; geen keuzes kunnen maken), maar ook omdat dergelijke personen zich moeilijker kunnen hechten en problemen hebben om zich op te werpen als integer persoon (90).

Voorts spreekt Johan Deklerck over een 'authentieke ontmoeting' tussen partijen tijdens bemiddelingsgesprekken. Ook dat lijkt mij in veel opzichten een geromantiseerd beeld. Vaak spelen harde belangen mee tijdens bemiddeling. Maar voor bemiddeling met jeugdigen is vooral de machtsongelijkheid tekenend. Uit onderzoek naar de 'micropolitiek' van slachtoffer-daderbemiddeling in de Verenigde Staten blijkt dat jongeren doorgaans

(89) M. DEFLEM, "Discourstheorie, strafrecht en criminologie", *Panopticon* 1996, nr. 16 (1), 86-96.

(90) K. GERGEN, *The Saturated Self. Dilemmas of Identity in Contemporary Life*, New York, Basic Books, 1991.

(88) H. BOUTELLIER, *Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap*, Den Haag, BUU, 2005.

een gemarginaliseerde positie innemen (91). Zij zijn zelf nauwelijks aan het woord. Het gesprek wordt gedomineerd door volwassenen die over hun hoofden heen aanklagen en veroordelen. Nu kan het geen kwaad in een collectief gesprek de jeugdige dader waarbij ook zijn ouders of andere steungevende personen aanwezig zijn, de les te lezen. Maar het gaat dan niet om een authentieke ontmoeting. Uit dezelfde onderzoeken wordt duidelijk dat jongeren niet toekomen aan de taal van pacificatie en verzoening. Zij zijn nauwelijks in staat hun gevoelens te verwoorden, bieden halfslachtig hun excuus aan; velen bespelen het systeem door te zeggen wat wordt gevraagd. Ze tonen onderhuids verzet tegen de logica van zich moeten verantwoorden, of dat nu tijdens een bemiddeling is of tijdens het rechtsproces. Volgens de Amerikaanse onderzoekers heeft dat te maken met het feit dat zij als een 'divided subject' spreken. Ze zijn eerder loyaal aan hun vrienden en hun deviantie subculturele gewoontes, dan aan hun ouders of leraren. Al bij al kun je afvragen of de jonge dader wel op basis van vrijwilligheid het gesprek aangaat. Eerder laat hij zich in een stramen dwingen dat hem niet aanstaat en waarin hij zich overweldigd voelt. Dus ook nu kunnen de informele verhoudingen binnen de levenssfeer als onderdrukkend worden beleefd. Het lijkt me in ieder geval weinig gepast te spreken over een 'authentieke ontmoeting'.

4. 'Herstel' in het hart van het sanctiestelsel

De vraag is of de authentieke ontmoeting – het vrijwillige bemiddelingsgesprek dus – waarop Deklerck zijn hoop vestigt, niet een te marginaal verschijnsel blijft. Herstelrecht beperkt zich dan tot een reeks 'diversie'-praktijken die zich afspelen in de marge van het reguliere sanctiesysteem. Licht het niet meer voor de hand om de individualiserende benaderingen van het strafrecht terug te dringen en te streven naar een omvattend jeugdherstelrecht zoals Lode Walgrave eerder heeft betoogd? *Restorative justice* opereert dan in het hart van het sanctiesysteem. Ook als een slachtoffer niet voorhanden is, of niet bereid is tot een confronterend gesprek, zouden sancties in het teken van herstel (gemeenschapsdienst; werken voor een slachtofferfonds) kunnen staan. We laten dan de internalistische ethiek van Deklerck min of meer los en proberen sancties af te stemmen op herstel, reparatie en goedmaken waar dat maar kan. In termen van Deklerck, we zouden moeten proberen alle jonge daders uit de negatieve spiraal van ontkenning en minimalisering van verantwoordelijkheid te halen, een negativisme overigens waartoe het huidige sanctiesysteem jongeren al te vaak aanmoedigt.

(91) B.A. ARRIGO en R.C. SCHEHR, "Restoring Justice for Juveniles. A Critical Analysis of Victim-Offender Mediation", *Justice Quarterly* 1998, nr 15 (4), 629-666; L. PRESSER en C.A. HAMILTON, "The Micropolitics of Victim-Offender Mediation", *Sociological Inquiry* 2000, nr. 76 (3), 316-342.

Het gaat dan niet zozeer om bemiddeling maar om herstelafdoeningen. De Engelse *referral orders* zijn daarvan een voorbeeld: de jonge dader wordt doorverwezen naar een hersteloverleg waarna hij zich bindt aan een gedragsprogramma. Het betreft vormen van hersteloverleg waarbij deelname van het slachtoffer geen noodzakelijke voorwaarde is. Herstelgerichte werkzaamheden en de reïntegratie van de jeugdige dader staan voorop. De Nederlandse Halt-sanctie is er ook een goed voorbeeld van, maar dekt slechts een klein gebied van mogelijke herstelgerichte antwoorden op jeugdcriminaliteit. In feite zouden alle *first offenders* en andere daders bij wie een min of meer uitgeharde delinquente identiteit nog ontbreekt, er voor in aanmerking kunnen komen.

Het mooie van dergelijke sancties is dat ze in sterkere mate kunnen worden afgestemd op de leefwereld van jeugdige daders (gesprekken met ouders; inschakeling van relevante personen uit hun sociale netwerk). Met de introductie van deze reparatieve afdoeningen wordt de herstel filosofie echter een onderdeel van het veiligheidsbeleid. Herstelrecht dreigt daarmee zijn onschuld te verliezen. Toch hoeft het opnemen van dergelijke afdoeningen in het sanctiestelsel niet tot een verschraving van herstelgerichte doeleinden te leiden. Een beleid dat bijdraagt aan activering van sociale competenties van jeugdigen en bijdraagt aan maatschappelijke reïntegratie, voldoet immers aan die uitgangspunten.

Niettemin, in termen van Deklerck krijgt een externalistische ethiek van regels en reglementen de overhand. Een te sterke gerichtheid op gedragsverandering (voorkomen van recidive) leidt tot een productgerichtheid en tot een desinteresse voor het proces. Het gaat dan niet meer om de existentiële belevenissen rond het delict (92). De vraag is ook of herstelafdoeningen – opgelegde herstelgerichte sancties zoals het verrichten van gemeenschapsdiensten – wel altijd beantwoorden aan het vergroten van sociaal kapitaal van jongeren. Bovendien kunnen jongeren bijvoorbeeld tijdens de uitvoering van een gemeenschapsdienst in contact komen met andere jongeren die riskant en subcultureel gedrag cultiveren.

Nu moet worden onderkend dat gedragsverandering bij jeugdige daders sowieso weinig aandacht krijgt onder voorstanders van *restorative justice*. Lode Walgrave beklemtoont steeds dat herstel van de veroorzaakte schade en leed als primair doelinde geldt; verbetering van de dader is slechts een secundair doel. Ook voorstanders van een procesaanpak zoals Johan Deklerck zijn van mening dat gedragsverandering niet als het belangrijkste doelinde mag gelden. Regelmatig beklemtonen voorstanders van *restorative justice* dat het bemiddelingsproces de moeite waard is ongeacht of gedragingen worden veranderd. Tijdens de 'authentieke ontmoeting' gaat het

(92) J. BLAD, "Herstelrecht en speciale preventie. De onzekere ontmoeting als weg naar een zekere veiligheid", *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2003, nr. 39 (1), 47-52.

om het open bespreken van elkanders visie op de gebeurtenis in een veilige en vertrouwde omgeving, en wordt een beroep gedaan op begrip en respect (93).

Evaluatiestudies maken duidelijk dat bemiddeling en *conferencing* maar weinig bijdragen tot vermindering van recidive (94). Het zou ook natief zijn te verwachten dat die ene bijeenkomst van enkele uren een volledige ommekeer kan bewerkstelligen in de levensloop van een jongere die vaak al vele jaren in het teken van opstandig of deviant gedrag staat (95). Niettemin kan het klimaat van respect van de conferentie mogelijk leiden tot een groter probleembesef bij de jonge dader en een bereidheid tot aanvaarden van hulp. Walgrave is van mening dat de conferentie een uitstekende gelegenheid is om begeleiding op te starten. Duidelijk is echter dat de kwaliteit van de *follow up* van groter belang is voor recidivevermindering dan de bijeenkomst zelf.

5. De relatie professional-cliënt voorbij

Zouden professionals kunnen worden ingeschakeld om jeugdige daders weer op het goede spoor te brengen? Zou het paradigma van bescherming niet sterkere nadruk behoeven? Dat lijkt me niet. Het komt er juist op aan 'tegendruk' te organiseren. Duidelijk is dat medewerkers van de jeugdzorg en verslavingszorg, therapeuten, jongerenwerkers en reclaserings-beambten niet veel kunnen uitrichten wanneer hun werk louter bestaat uit het aanbieden van cursussen, behandelingen of interventies. Professionals hebben vaak moeite het vertrouwen van jongeren te winnen. Zo blijkt uit onderzoek naar het werk van therapeuten en behandelaars in de context van inrichtingen dat men in een-op-een-relaties niet goed kan doorstoten tot de kern van het probleem, namelijk het lage niveau van sociaal kapitaal van de gedetineerde. Ook het openlijk vertellen over onzekerheden en angsten is in die context moeilijk (96). De therapeut-cliënt-relatie staat ook niet toe dat de jongere rollen beproeft die een werkelijk transformatieve betekenis hebben, vooral binnen zijn eigen informeel netwerk.

(93) J. BLAD, *L.c.*

(94) L. WALGRAVE, "Herstelrecht: internationaal evaluatieonderzoek. Methodologie en tendensen", *Tijdschrift voor herstelrecht* 2006, nr. 6 (2), 9-21.

(95) S. LEVRANT, F.T. CULLEN e.a., "Reconsidering Restorative Justice: The Corruption of Benevolence Revisited?", *Crime & Delinquency* 1999, nr. 45 (1), 3-27.

(96) G. BAZEMORE en C. ERNE, "Reintegration and restorative justice: towards a theory and practice of informal social control and support", in S. MARUNA en R. IMMARRIGION (eds.), *After crime and punishment. Pathways to offender reintegration*, Cullompton, Willan, 2004.

Stoppen met delinquent gedrag blijkt meestal een uitvloeisel te zijn van het aanknopen van andere sociale contacten (97). Vooral contacten met personen die de dader vertrouwt en tegen wie hij opkijkt, zijn van groot belang. Deze buddies, gidsen en steunverleners fungeren als een brug en een buffer tussen de dader en de gemeenschap. Dat kunnen vrienden zijn, familieleden, kennissen, buurtgenoten, onderwijzers of werkgevers. Het gaat om positief ingestelde personen, met wie de dader een emotionele band ontwikkelt. Zij confronteren hem met de gevolgen van zijn wangedrag dat immers ook in zijn eigen omgeving ellende heeft veroorzaakt. De sociale bindingen met deze vertrouwenspersonen creëren bij jeugdigen een gevoel van verplichting en wederzijds vertrouwen. Versterking van informele sociale netwerken rondom jeugdigen biedt dan ook het meest uitzicht op reïntegratie in de samenleving.

Als het ontwikkelen van een sociaal netwerk zo belangrijk is, zou ook de begeleiding van jeugdigen gewijzigd dienen te worden. We zouden professionals moeten zien om te vormen van leveranciers van diensten tot organisatoren van ondersteunende netwerken waarin relevante personen worden gemobiliseerd (98). Natuurlijk: het opbouwen van informele netwerken is moeilijker dan het opstellen van interventieprogramma's. Maar het lijkt de meest aangewezen herstelgerichte weg. Bovendien, een dergelijke cultuur van herstel doorbreekt de routinisering binnen de jeugdzorg en het jeugdrecht. Met andere woorden, we zouden binnen het jeugdsancitiesysteem veel meer werk kunnen maken van informele netwerkvorming. Op die manier kan tegelijk de doorgeslagen balans tussen formele en informele levenssferen die Deklerck waarneemt, worden hersteld.

6. De professional als 'aanjager' van netwerkvorming

De grootste uitdaging is echter om professionals uit de systeemwereld te lokken en hun werk te laten aansluiten op het communicatieve potentieel dat in de leefwereld voorhanden is. In zijn pamflet *Koning Burger* stelt Jos van der Lans dat professionals zich te lang in hun eigen instellingen hebben verschanst (99). In geval van problemen en conflicten lijkt hun publieke referentiekader geen rol van betekenis meer te spelen in de beleving van de burger. De leefwereld van mensen zou niet langer gemeden moeten worden, maar juist opgezocht. Van der Lans noemt dat 'doelbewust het front opzoe-

(97) S. MARUNA, *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*, Washington, APA Books, 2001.

(98) S. MARUNA e.a., "Ex-offender reintegration: theory and practice", in S. MARUNA en R. IMMARRIGION (eds.), *After crime and punishment. Pathways to offender reintegration*, Cullompton, Willan, 2004; S. FARRALL, "Social capital and offender reintegration: making probation desistance focused", in S. MARUNA en R. IMMARRIGION, *After crime and punishment. Pathways to offender reintegration*, Cullompton, Willan, 2004.

(99) J. VAN DER LANS, *Koning Burger. Nederland als zelfbedieningszaak*, Amsterdam, augustus 2005.

ken'. Professionals zouden voortdurend de dialoog met burgers moeten zoeken, en mensen uitdagen met suggesties, plannen en voorstellen te komen voor bijvoorbeeld schooluitval en opvoedingsproblemen.

Lange tijd werd de professional gewantrouwd, en daar waren goede redenen voor. Zij waren nauwelijks aanspreekbaar, gericht op interne bureaucratiesche processen en een kant-en-klaar aanbod van zorgdiensten. Hun macht is intussen ingedamd en in het lokale sociale beleid zijn professionals tot grote bescheidenheid gemaand (100). De balans lijkt nu door te slaan in vraaggestuurde richting. Professionals worden meer en meer geacht te draaien 'wat wordt gevraagd'. Maar volgens Tonkens gaat het er niet om dat eigen verlangens worden gehonoreerd, maar dat leefbaarheid en veiligheid worden gediend. Niet alle voorkeuren (alcohol op straat; mooie hangplekken) zijn legitiem. De taak van professionals (opbouwwerkers, jongerenwerkers, en zeker bij politiemensen) is (ook) het beschermen van het publieke welzijn.

In de relatie tussen burger en professional gaat het niet om vraag en aanbod, maar om een goede verstandhouding en samenwerking. Steeds duidelijker wordt onderkend dat een derde soort logica vereist is waarin de professional wordt gered uit 'de klauwen van de bureaucratie en de vrije markt'. Kern daarvan zou men een 'publieke roeping' kunnen noemen: dienstbaar zijn aan 'cliënten', maar niet door gehoor te geven aan hun wensen maar wat zij nodig hebben op grond van een visie van de beroepsgroep, een gemeenschap van vakgenoten die elkaar voortdurend scherp houden. De professional claimt dus het recht om keuzes voor zijn cliënten te maken, en zelfs te geven hun wensen in te gaan. Hun dienstbaarheid heeft betrekking op een hoger doel, zoals gezondheid, welzijn of veiligheid. Het gevaar van machtsmisbruik kan worden voorkomen door de verplichting een draagvlak onder de burgers te vinden en hen te verleiden zelf met voorstellen te komen (101).

De bureaucratische 'vlucht naar binnen' is momenteel op de terugtocht. Er is een terugkeer signaleerbaar van professionals die rechtstreeks contact leggen met mensen. Zij maken de leefwereld van burgers tot hun werkteerein van interventies. Wat ooit de *core business* was van de sociale dienstverlening, het huisbezoek, komt langzaam aan weer tot leven (102). Er lijkt een toenemende behoefte aan bemoeizorg en vroegtijdige interventies te zijn. De veronderstelde zelfredzaamheid van verslaafden, mensen met psychische problemen, of ouders die hun kinderen niet naar school sturen, blijkt vaak tegen te vallen. Daarnaast zijn werkwijzen tot ontplooiing gekomen die sterker inhaken op wat burgers zelf voorstellen en wensen, zoals buurtbemiddeling en het opstellen van gedragsregels op school. Het gaat

(100) E. TONKENS, *Mondige burgers, getemde professionals*, Utrecht, NIZW, 2003.

(101) E. TONKENS, o.c., hoofdstuk 13.

(102) J. VAN DER LANS, o.c.

dan om ontwikkelingsgerichte benaderingen waarbij burgers over voldoende vaardigheden beschikken en professionals een meer afstandelijke, ondersteunende rol aannemen en de reeds aanwezige positieve potenties en kansen stimuleren (103). Kortom, de doorgeschoten klant-leveranciermentaliteit en de gescheiden verantwoordelijkheden van burgers en dienstverleners zou doorbroken dienen te worden, zodanig dat samenwerking wordt gegeneerd. Professionals zouden de neiging om zelf direct te zorgen moeten op te lossen en hen daarin ondersteunen (104). Zij zouden dat gezaghebbend moeten doen, in functie van het publieke welzijn en leefbaarheid.

Idealiter mobiliseren publieke professionals de energie van burgers en organiseren samenwerking rondom concrete problemen van huishoudens, jongengroepen of op scholen. Die visie past bij een optredende overheid, niet bij een terugtrekkende overheid. Niet de buurt als geheel is aangrijpingspunt van aanpak, maar een gecoördineerd sociaal netwerk. De professional is een *enabler* die ondersteuning biedt bij de opbouw van dat netwerk (materiële steun en voorzieningen; waarborgen veiligheid). Het is een moeilijke invulling van de professionele rol omdat het aanleren van vaardigheden om zich te organiseren veel weerbarstiger is dan het aanbieden van bijvoorbeeld crisishulpverlening (105). Maar zoals gezegd, het organiseren van een netwerk van geëngageerde personen die met vereende krachten aan een oplossing werken lijkt effectiever te zijn dan een vast aanbod van professionele diensten, of het nu trainingen en cursussen van jongerenwerkers of medewerkers van verslavingszorg zijn (106).

Het professionele werk dat maatschappelijke netwerken en steunstructuren stimuleert, maakt momenteel een opleving door maar roeit nog altijd tegen de stroom in. Geprogrammeerde kantooraanpak, managen van interne processen en kwantitatieve prestatie-indicatoren geven nog altijd de toon aan. De budgetten die de overheid reserveert voor de opbouw van sociale steunstructuren zijn nog steeds marginaal vergeleken met wat naar de gestandaardiseerde zorg- en dienstverlening gaat.

7. Slot

In deze bijdrage zijn enkele aspecten van Johan Deklerck's visie bekratieerd. In de leefwereld is niet zozeer 'vrijheid' het centrale begrip, maar eerder 'wederkerige bindingen'. Voorts is uiteengezet dat het idee van de 'authentieke ontmoeting' bepaald niet beantwoordt aan de realiteit van

(103) R. VAN PAGEE en J. VAN LIESHOUT, 'Eigen kracht. Injectie voor burgerschap', *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2006, nr. 76 (3), 316-342.

(104) J. STEYAERT e.a., *Actief burgerschap. Het betere trek- en duwwerk rondom publieke dienstverlening*, Eindhoven, Fontys Hogescholen, 2005.

(105) J. STEYAERT e.a., o.c.

(106) J. VAN DER LANS, o.c.; J. STEYAERT e.a., o.c.

herstelbemiddelingen met jeugdigen. Daarvoor worden zij teveel gedomineerd door volwassenen. Tegelijk heb ik erop gewezen dat gedragsverandering van de jonge vader binnen het herstelrechtelijk denken onderbelicht is. Het volstaat mijns inziens niet te wijzen op het belang van de vrijwillige en vrouwelijke ontmoeting. De *follow up* is van doorslaggevend belang. In die fase van *follow up* zouden binnen de leefwereld van de jonge vader sociale netwerken en steunstructuren kunnen worden gevormd. Dat kunnen de betrokkenen lang niet altijd zelf. Betoogd is dat hier een 'schone taak' voor professionals wacht. Zij fungeren als 'aanjager' en 'enabler' en zijn aldus werkzaam op de frontlijn van systeem en leefwereld. We zouden dus een brede visie op 'herstel' in de jeugdzorg en het jeugdrecht kunnen ontwikkelen waarin plaats is voor zowel bemiddeling als collectieve begeleiding bij de reïntegratie van de jonge vader.

4. HERSTELRECHT IN HET LICHT VAN KINDERRECHTEN: EEN PEDAGOGISCHE BENADERING

Lieve Bradt

Didier Reynaert

Maria Bouverne-De Bie (107)

1. Inleiding

In deze bijdrage staan we stil bij het herstelrecht, bekeken vanuit de invalshoek van de kinderrechten. De verbinding die tussen beide bewegingen gemaakt wordt, lijkt vanzelfsprekend. Het herstelrecht appelleert immers aan het wijzigende kindbeeld, een maatschappelijke ontwikkeling in beeld gebracht door de kinderrechtenbeweging, waardoor de introductie van herstelrecht binnen de jeugdbescherming mede mogelijk werd gemaakt. Tevens wordt in een aantal herstelrechtelijke bijdragen (108) verwezen naar de zogenaamde participatierechten die samen met de provisie- en de beschermingsrechten de 3 P's vormen van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (109). Toch stelden we bij een eerste literatuuroverzicht tot onze eigen verbazing vast dat er weinig tot geen literatuur bestaat die deze twee thema's expliciet met elkaar verbindt. De verbinding lijkt volgens ons vooral te liggen in de parallelle ontwikkeling, binnen de Belgische jeugdbescherming, van herstelrechtelijke praktijken en het debat over kinderrechten, en in een gemeenschappelijke kritiek op het vigerende jeugdbeschermingssysteem.

Het is zonder twijfel de verdienste van de kinderrechtenbeweging geweest om de maatschappelijke ontwikkelingen naar individualisering (110) aan te grijpen om een groep mensen in de samenleving zichtbaar te maken die gedurende lange tijd onzichtbaar was en werd gediscrimineerd op basis van leeftijd (111). In die zin is de kinderrechtenbeweging ook belangrijk (ge-

(107) Lieve Bradt is doctoraatsbursaal aan de Vakgroep Sociale Agogiek van de Universiteit Gent (e-mail: Lieve.Bradt@UGent.be). Didier Reynaert is onderzoeksassistent aan het Departement Sociaal-Agogisch Werk van de Hogeschool Gent (e-mail: Didier.Reynaert@hogent.be). Maria Bouverne-De Bie is hoofddocent aan de Vakgroep Sociale Agogiek van de Universiteit Gent.

(108) Cf. J. HUDSON, B. GALAWAY, A. MORRIS & G. MAXWELL, "Introduction", in J. HUDSON, A. MORRIS, G. MAXWELL & B. GALAWAY (eds.), *Family group conference. Perspectives on policy and practice*, Sydney, The Federation Press, 1996, 1-16.

(109) E. VERHELLEN, *Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Achtergronden, motieven, strategieën, hoofdlijnen* (4de uitgave), Leuven/Apeldoorn, Garant, 2000.

(110) E. SUCH & R. WALKER, "Young citizens or policy objects? Children in the 'rights and responsibilities' debate", *Journal of Social Policy* 2005, 34, 39-57.

(111) M. VANDENBROECK & M. BOUVIERNE-DE BIE, "Children's agency and educational norms - A tensed negotiation", *Childhood - a Global Journal of Child Research* 2006, 13(1), 127-143.